

ПРЕПОДОБНИ ОТАЦ НАШ ТЕОДОР СТУДИТ

САГЛЕДАТЕЉНО СЛОВО

1. Врло је велик подвиг раскинути чврсте ланце и ослободити се поклоњења вештаству, те стећи навику у добру. Удаљавање од вештаственог заиста захтева храбру и смелу душу.

2. Наше старање не треба да буде посвећено само очишћењу од страсти (што у ствари не представља врлину, него припрему за врлину). Очишћењу од лоших навика треба додати и стицање врлина.

3. Очишћење душе за словесни део (по богословском одређењу) подразумева измену и потпуно напуштање ниских и варљивих црта, тј. животних брига и немира, злих склоности и неумесних навика, за желатељни део - избегавање стремљења ка вештаственом и одвраћање од чулног, тј. покораване словесности, а за раздражајни део - избегавање узбуђивања због оног што се дешава.

4. После очишћења и умртвљења или подешавања најрђавијих сила, неопходно је и усхођење и обожење. Јер, пошто се удаљи од зла, [човек] треба да чини добро (Пс.33,15). При томе, он најпре треба да се одрекне самог себе, тј. да узме крст и да иде за Владиком ка крајњем стању обожења.

5. Шта представља усхођење и обожење? За ум оно је најсавршеније познање постојећег и Онога ко је изнад свега постојећег, по мери доступној људској природи. За вољни део оно је потпуно и непрестано стремљење и кретање ка првом добру. За раздражајни део оно је најделатнији, најупорнији и неопозиви покрет ка жељеном, коме никакве невоље не могу засметати у напредовању, који је незадржив и који се ни^ода не окреће натраг.

6. Покрет душе ка добру треба да буде утолико јачи од покрета ка злу, уколико мисаоне лепоте превазилазе чулне. Њено старање о плоти не треба да прелази обезбеђење неопходног ради задовољавања основних потреба за подржавање живота, како се организам не би довео до насилног растројства. Међутим, лако је донети речену одлуку, али је веома тешко спровести је у дело. Јер, без великог напора се не могу искоренити старе навике душе.

7. Учење било које вештине се не може замислити без зноја. И напрегнута усмереност ка блаженој природи [тј. Богу] достиже се многим и дуготрајним напорима, при чему воља најзад стиче навику стремљења. При томе је неопходно велико противљење ума чулности, која га вуче наниже. Битка и борба против плоти не прекида се све до смрти. Додуше, понекад изгледа да се она смирује, услед кроћења гнева и похоте и потчињавања чула вишем познању ума.

8. Треба, међутим, приметити да непросвећена душа, која обично не користи помоћ Божију, не може заиста

да се очисти, нити да се успне ка Божанственој светлости, као што је речено. Јер, речено се односи само на верне. Пошто речено захтева боље разјашњење, објаснимо укратко разлику у познању. Од овдашњих знања, једно је природно, а друго натприродно. Друго ће бити јасно из првог.

9. Природним се назива знање које душа стиче проучавањем и истраживањем творевине уз коришћење природних средстава и сила, по мери која јој је доступна с обзиром да је везана за вештаство. Јер, делатност ума слаби услед његове везе и мешања са телом, као што је речено у вези са чулима, маштом и умом. Ум, наиме, не може бити у непосредном додиру са мисаоним изгледима, већ му је за умовање неопходна машта, чија природа, међутим, јесте идолска, тј. као и грубих и просторних вештастава. Да би могао да схвати речено, ум који се налази у плоти има потребу за одговарајућим представама. Знање које ум може да постигне природним начином ми називамо природним.

10. Натприродно знање, пак, ум стиче путем који превазилази његова природна средства и силе, при чему [предмет] умовања превазилази ум који везан за плот. Оно је, заправо, знање које је својствено бестелесном уму. Њега даје Бог, када види да је ум очишћен од сваке вештаствене пристрасности и прожет Божанственом љубављу.

11. На тај начин се дели не само знање, него и врлина. Јер, неке врлине не премашају природу и са правом се

називају природним, док друге произилазе од Првог Добра, које надвисује наше природне силе и стање, те треба да буду назване натприродним.

12. Природно познање и природну врлину може да има и непросвећен, али натприродне - никако. Јер, како би могао да их има кад не учествује у њиховом Узроку? Просвећени, пак, може да има обоје.

13. Заправо, натприродне врлине се не могу стећи уколико се претходно не стекну природне, док се натприродно знање може стећи и без природног. Треба, уосталом, знати и следеће: чула и машту имају и бесловесне [животиње), премда много ниже и мање од човека. Слично је и у односу на природне врлине и знања код непросвећеног и просвећеног: код просвећеног се они налазе у много бољем и вишем [стању], него код непросвећеног.

14. Осим тога, и знање које се назива природним, тј. које се бави врлинама и супротним стремљењима такође може бити двојак: просто (када онај ко мудрује нема искуства о расположењима, услед чега се често двоуми), и делатно (или одушевљено, када је знање потврђено искуством у расположењима, услед чега се никада не колеба и не дозвољава сумњу).

15. Потом, постоје четири [ствари] које се супротстављају уму приликом стицања врлина. Прво, поседовање навика које су јој супротне, које услед дуготрајности вуку ум да се приклони земаљскоме. Друго, деловање чула која пројављују чулну лепоту и

ум повлаче за собом. Треће, слабљење умног делања као последица његове повезаности са телом. Јер, ум према мисленоме се не односи као вид према виђеноме и уопште као чуло према чулном (при томе говорим о уму душе која је још увек у телу; напротив, бестелесни умови се делатније додирују са мисленим, неголи чуло вида са виђеним). Оштећено чуло вида не види јасно и разговетно оно што по природи може да види, већ облике видљивих ствари изображава нетачно и некако сливено. И ум наш схвата мислене [предмете], али не може заиста да сагледава мислене лепоте. Он стога не може ни да чезне за њима, будући да мера жеље зависи од мере познања. Он се, наиме, приклања чулним лепотама будући да их гледа са већом јасноћом. Он има потребу да се испуњава оним што изгледа лепо, било да се ради о нечем суштинском или не. Најзад, [четврто], искушења човекомрзних и нечистих духова. Они распростиру замке, авај, за душе по свим путевима. Није могуће изрећи њихов број и разноврсност, облик и начин, кроз чула, речи и ум, у свему што постоји. И када Онај ко је узео на плећа своја заблуделу овцу својим безмерним старањем не би учинио да и они који су у Њега упрли своје очи буду изнад свих њих, ниједна душа никако не би могла да их избегне.

16. Да бисмо их избегли, неопходне су нам три [ствари]. Прво и највеће је да своје очи свом душом обратимо Богу, да иштемо помоћ из Његове руке, да сву наду полагамо на Њега и да смо искрено убеђени да ћемо неизбежно бити привучени супротним уколико се Он не заузме. Друго је да непрестано хранимо ум

познањем (што, како претпостављам, служи као узрок и првог). Под познањем ја подразумевам сагледавање свега што постоји, и чулног и мисленог, какво је само по себи и какво је у односу према Првом Узроку, будући да од Њега и ради Њега постоје, а затим и сагледавање Узрока свега постојећег, по мери доступности, на основу онога што је око Њега. Јер, испитивање природе бића нас чисти од страсног расположења према њима и варљивости којима су обавијена, водећи нас ка њиховом почелу и омогућавајући нам да у прелепом, чудесном и величанственом као у огледалу видимо још лепше, чудесније и величанственије, или, боље речено, оно што превазилази сваку лепоту, чудесност и величанственост. Може ли разум који је увек окренут ка реченоме да не пожели истинско добро? Јер, кад он стреми ка нечему страном, утолико пре ће стремити ка своме. Зар ће душа која заволи речено дозволити себи да се веже уз нешто ниско, што је обично одваја од Љубљенога? Напротив, она ће бити незадовољна чак и самим животом у телу, који јој поставља препреке ка стицању добра. Речено је да ум нејасно види мислену лепоту у вештаству. Па ипак, и мали делић из пучине те лепоте и слабашна појава њеног зрачења може да убеди ум да прелети преко свега немисленог и да се устреми само ка њој, не допуштајући себи ни најмање да одступи од насладе њоме, макар морао да поднесе и многу горчину. Треће, пак, јесте умртвљење наше супруге - плоти. Иначе је немогуће јасно и разговетно угледати [мислену красоту]. Плот се, дакле, умртвљује постом, бдењем, спавањем на голој земљи, грубом и

само најнеопходнијом одећом, болом и напором. На тај начин се плот умртвљује или, боље речено, сараспиње Христу. Поставши танка и чиста, лака и лакопокретна, она без тешкоћа и супротстављања прати покрете ума и успиње се заједно са њим ка ономе што је високо. Без реченога, свако наше старање се показује узалудним.

17. Ова часна тројица, уколико се усагласе, у души рађају скуп блажених врлина. У онима који су заиста украшени овом тројицом не може да се нађе ни траг злоће или недостатак неке од врлина. Могуће је да словесност трпи скорб због одбацивања новца и презирања славе. Јер, све док је везана за њих, душа се рањава многим страстима. Ја, међутим, тврдим са великом извесношћу да је немогуће да се душа уздигне горе уколико је привржена богатству и слави. Исто тако, душа која се довољно дуго подвизавала у наведеним трима [духовним делањима] и која их је усвојила као навику не може да се везује за [богатство и славу]. Уколико зна да ништа није истински добро осим Врховног [Добра], и уколико сматра да је и од осталих бића најбоље оно које највише личи на Прву Лепоту, како ће душа да воли и прихвата злато и сребро, или било шта друго од доњих ствари? Исто може да буде речено и за Славу.

18. Из речи нећемо изоставити ни [животне] бриге, које у највећој мери повлаче наниже. Јер, о чему би могао да брине онај ко ни за шта од овдашњег није везан страшћу или стремљењем? Облак брига се састоји од испарења главних страсти - сластољубља,

среброљубља и славољубља. Онај ко се њих ослободио, ослободио се и брига.

19. Ономе што смо рекли не треба да недостаје ни разборитост, која представља други вид мудрости и силно узводи увис. Знање о врлинама састоји се од тачног разликовања добра и онога што му је супротно. За тако нешто је неопходна разборитост. Начин њеног коришћења ће показати искуство у борби са телом.

20. У нашој речи не треба да изостане ни страх. Јер, по мери увећања љубави, расте и страх. Колика је нада да се стекне благо, толики је и страх да се оно не изгуби. [Нада обично] много више погађа душу оних који су рањени љубављу, неголи претње безбројним мукама. И као што његово стицање представља блаженство, тако и његово губљење представља највећу несрећу.

21. Како би се продужила наша реч, треба да испитамо и сврху. Јер, све што постоји од своје сврхе добија разликовање својих делова и њихове међусобне односе. Сврха нашег живота јесте блаженство или Царство небеско или Царство Божије. Оно не обухвата само гледање Царствене Тројице, него и примање Божанског изливања, тј. трпљење обожења. Тим изливањем се допуњава оно што нам недостаје и усавршава несавршено. Допуњавање недостајућег Божанским изливањем и јесте храна мислених [бића]. [У реченоме] је присутно непрестано кружно кретање, које почиње на истом месту где и завршава. Јер, по мери мишљења се јавља и чежња, а по мери чежње - наслађивање. Мера, пак, наслађивања појачава меру мишљења, те

поново започиње непокретни покрет, или непокретна непокретност.

22. Према томе, сврха је, колико је доступно [нашем схватању], таква. Размотримо сада како да је достигнуемо. Словесне душе су умна суштаства која унеколико заостају за умом анђела. Овдашњи живот, тј. живот у телу јесте подвиг и борба. Његова награда јесте описано стање, тј. дар који је достојан Божанске благодати (с обзиром да безмерно превазилази сваки напор) и Божанске правде (с обзиром да се стиче знојем). Осим тога, и сама способност да чинимо добро представља дар [Божији].

23. У чему се састоји овдашњи подвиг? Словесна душа је спојена са телом сличним животињском, које има земаљско порекло и тежи наниже. Душа и тело, премда су супротни [састојци], у уједињењу представљају једно [биће], без претварања или мешања делова (далеко било). Напротив, од два [дела], од којих сваки носи оно што му је по природи својствено, створена је једна ипостас са две савршене природе. На тај начин, човек, тј. мешовито живо биће, које је састављено из две различите природе, делује у складу са обе природе. Телу је природно да жели оно што му је слично. Чежња за сличним је природна свим бићима, с обзиром да, путем саживљења за сродним и наслађивања кроз чула, наводно одржава само њихово постојање. Осим тога, с обзиром да је тешко, телу је драг и одмор. То је природно и пожељно нашој животињоликој природи. Словесној, пак, души, као мисленом суштаству,

природно је и драго мислено наслађивање, које упражњава на одговарајући начин. Пре и изнад свега, у њу је природно усађена љубав према Богу. Она природно хоће да се наслађује Њиме и осталим мисленим [бићима], иако има сметњи.

24. Први човек је могао без препрека да чулима прима чулно и умом умно, и да се наслађује њима. И његова обавеза беше да се више бави оним што је боље, неголи оним што је лошије. Јер, он је имао способност за обоје: и да се налази у мисленом помоћу ума, и у чулном помоћу чула. Не кажем да Адам није требало да користи своја чула, с обзиром да му није узалуд било дато тело. Међутим, није требало њиме да надвлада чулно наслађивање. Напротив, схватајући лепоту творевине, требало је да се узноси ка њеном Узроку. Требало је да се са дивљењем наслађује Њиме, имајући двоструки разлог да се диви Творцу. Није требало да се он прилепи уз чулно и да се диви њему, а не Творцу, запостављајући мислену лепоту. Са Адамом је, дакле, тако.

25. Међутим, с обзиром да је рђаво употребио чула, он је почео да се диви чулној лепоти. Видевши плод прекрасан за око и добар за јело, он га је окусио и оставио наслађивање мисленим. Стога га је праведни Судија сматрао недостојним сагледавања Бога и свега постојећег. Он га је одвојио од њега, с обзиром да га је и сам Адам презрео, спустивши таму као покривало себи и свим нетварним суштаствима. Јер, нечистоме није требало остављати доступ ка светоме. Бог му је

допустио наслађиван,е оним што је заволео, оставивши га да живи чулима, са малим траговима умнога.

26. Од тада је наш подвиг у односу на њих постао тежак. Јер, у нашој власти није да се мисленим наслађујемо онако како се чулима наслађујемо чулним, иако нам крштење, које нас чисти и узноси, у великој мери помаже. Међутим, ми и даље треба да се бавимо мисленим (а не чулним) колико нам је доступно, дивећи му се и желећи га. Напротив, ничему чулном не треба да се дивимо, нити да желимо да се наслађујемо њиме. Јер, заиста у поређењу са мисленим, оно нема никакве вредности. Као што је [мислена] суштина достојнија дивљења од чулне, тако је и лепота [мисленог] достојнија дивљења од лепоте [чулнога]. Желети срамно више неголи племенито и ниско више неголи часно заиста превазилази свако безумље! Тако је са чулним и мисленим творевинама. Но, шта да се каже када и Ономе ко је изнад свега, претпостављамо ружну и безобличну твар?

27. Наш подвиг се, дакле, састоји у ревном старанју да се увек наслађујемо само мисленим, направљајући ка њему ум и стремљења. Ми не треба да дозволимо да нас покраде чулно, тј. да нас кроз чула наведе да му се дивимо по себи. Уколико треба да користимо чула, користимо их да бисмо кроз творевину схватили Творца, видећи Њега у њој, као сунце у водама. Јер, у постојећем постоје образи [тј. иконе] првог Узрока свега, по мери пријемчивој за творевину.

28. У томе се састоји постигнуће. Треба, међутим, да размислимо и како да га остваримо. Као што је речено, тело жели да се наслађује у [стварима] које су му својствене посредством чула. И уколико је јаче, утолико више жели. Душа, пак, стреми супротное. Стога прва брига душе треба да буде да свим чулима постави узду, како се не би наслађивала чулним [стварима], као што је већ речено. С обзиром да тело силније тежи ка своме уколико је снажније и да га је теже задржати уколико силније тежи, душа треба да се, [као друго], постара да га умртви постом, бдењем, стајањем, спавањем на голој земљи, неправом и разним другим злопаћењем. Јер, пошто увену његове силе, оно ће бити послушно и лако ће је пратити у духовном делању. То је постигнуће које треба да остваримо. Међутим, лакше је обећати, неголи испунити. Јер, и поред велике пажње пропусти су многобројнији од постигнућа. Најзад, и чула нас често варају. Због свега тога је смишљен и трећи лек, тј. молитва и сузе. Молитва садржи благодарење за дарована добра, искање опроштаја грехова, те удељивање снаге за убудуће. Јер, без Божије помоћи, како је већ речено, душа уопште не може напредовати. Осим тога, молитва омогућује сједињење са Оним кога душа жели, наслађивање Њиме и потпуно усмеравање воље ка Њему. Заправо, највеће наше постигнуће јесте да убедимо вољу да према својим снагама жели наведено. Осим тога, и сузе имају велику моћ. Оне умилостивљују Господа за наше грехове, чисте наравствену прљавштину којом смо се упрљали путем

чулног уживања и јачају жељу за горњим. Тако је са тиме.

29. Постигнуће се, дакле, састоји у сагледавању мисленог и у потпуној чежњи за њиме. За његово остваривање је неопходно потчињавање тела, уз коришћење поста, целомудрености и осталог са истим циљем. Да би се постигло речено, уза све остало неопходна је и молитва. Свако од делања се, међутим, може разложити на много делова. Као што су они неопходни за друго, тако су и за њих неопходне друге [ствари].

30. Нека нико не мисли да се славољубље и среброљубље тичу тела. Телесно је само сластољубље, чији лек представља злопаћење тела. Остале две поменуте [страсти] јесу чеда незнања. Не искусивши суштинска добра и не упознавши мислено [добро], душа је измислила лажна [добра], мислећи да ће се богатством утешити због свог недостатка. Осим тога, она се о богатству стара ради сластољубља и славољубља, али и ради њега самог, сматрајући га неким добром. Може се рећи да је наведено плод непознавања суштинских добара. Славољубље, пак, не бива подстицано телесним недостатком, будући да се њиме не задовољава ништа телесно. Напротив, његов узрок јесте непознавање Првог Добра и истинске славе.

31. Узрок, дакле, и корен славољубља, али и свих осталих зала, јесте незнање. Јер, није могуће да онај ко је долично познао природу ствари, тј. откуда долазе и куда залазе, занемари сопствену сврху и устреми се ка

земном. Јер, душа не жели привидно добро. Чак и да је насилно вуче навика, она ће смоћи снаге да је победи. Док још није било навике, она је била преварена незнањем. Према томе, прво старање треба да буде стицање исправног знања о постојећем. Потом треба усмерити вољу ка Првome Добру и презрети све садашње, увиђајући његову потпуну испразност.

32. Шта нама помаже у нашој сврси? Да бих све сажео у једну реч, рећи ћу да словесна душа у телу има само једно дело, тј. да жели да оствари своју сврху. Пошто је делатност воље без мишљења закована, ми примамо мислену делатност. Мишљење, дакле, постоји или ради воље, или ради себе самог и воље, што изгледа тачније. Заиста, блаженство (које и проузрокује и изображава овдашњи живот подвижника) садржи обе делатности - и мишљење и вољу, тј. и љубав и уживање. Да ли је, међутим, важна само једна делатност или, напротив, обе, нека мудрују они који хоће. Ми прихватамо обе делатности, од којих једну називамо сагледавањем, а другу делањем. И није могуће да једна од ове две најважније делатности постоји без друге. Остале потоње делатности могу да постоје [самостално]. Оно што омета ове делатности или води ка супротnome, ми зовемо злом, а оно што им помаже и што одстрањује сметње именујемо врлином. Делатност врлина ми називамо постигнућем, а делатност зла - сагрешењем или грехом. Обележје сваке делатности (било да је усмерена ка рђавом, било према добру) јесте [управљеност] ка крајњој сврси. Она, пак, јесте сложена делатност која обухвата мишљење и вољу.